

INGLIZ HAMDA NEMIS TILLARINING TARIXIY TIPOLOGIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10977095>

Imomqulov Dilmurod

Scientific supervisor: PhD, docent **Burieva Nargiza**

Jizzakh State Pedagogical University, department of Foreign languages

E-mail address: Imomqulovdilmurod1004@gmail.com

Abstarct

Bu maqola ikki til o'rganuvchilari uchun foydali hisoblanib, Ingliz va nemis tillarining til kategoriyalari, asosiy xususiyatlari, ta'sirli o'xshashliklar va farqlar, madaniy va ijtimoiy aloqalar kabi muhim mavzularni tahlil qilish uchun kerak bo'lgan bir qancha bo'limlar kiritilgan. Ingliz va nemis tillarining qiyosiy tipologiyasi o'rganish, ularning o'zaro o'xshashliklarini va farqlarini tushunishda, ularning grammatikasi, fonetikasi, leksikasi va madaniy aloqalari kabi muhim xususiyatlarini taqqoslashga imkon beradi. Qiyosiy tipologiya, tilning asosiy strukturasi va o'zgarmas elementlari haqida ma'lumot beradi. Masalan, ingliz va nemis tillarida ishlatiladigan fe'llar, ism-faol qo'shimchalari, sifatlar, ravish va qo'shimchalarni qanday ishlatish va qanday o'zgaruvchilar bilan birga ishlatish haqida tushuntiradi. Bu bilimlar, tilning tarixiy rivojlanishini, madaniy aloqalarini va o'zaro ta'sirlarini tushunishda tilning nutqda, yozuvda va boshqa kommunikatsiya shakllarida qanday aks etganligini tushunishga yordam beradi. Ingliz va nemis tillarining qiyosiy tipologiyasi dunyodagi eng keng tarqalgan ikkita til o'rtasidagi tarkibiy va funktsional o'xshashlik va farqlarni o'rganadigan qiziqarli tadqiqot sohasidir. Ushbu tillarning lingvistik xususiyatlarini o'rganish orqali tadqiqotchilar tilning muloqot va idrokini shakllantirish usullari haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu tadqiqot ishi ingliz va nemis tillarining til kategoriyalari qiyosiy tipologiyasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ushbu tillar so'z turkumlari bilan bog'liq tushunchalarni qanday ifodalashiga e'tibor qaratadi. Ingliz va nemis tillarida til kategoriyalarini tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot tilning bir biriga o'xshashliklari, tafovutlari, o'ziga xoslikni aks ettirish va shakllantirish usullarini tushunishimizni chuqurlashtirishga yordam beradi.

Kirish Nemis hamda Ingliz tilnining grammatikasi tipologik taqqoslashning ahamiyati

Tipologiya tilshunoslikning bir bo'limi bo'lib, u bir-biri bilan umumiy kelib chiqishi yoki o'zaro ta'siri bilan bog'liq bo'lishi bo'lgan yoki bo'lmagan turli tillarning eng umumiy shakllarini tushuntirish bilan shug'ullanadi. Tipologiya turli tillarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan hodisalarni aniqlashga intiladi. Agar

ma'lum bir hodisa tillarning vakillik guruhida aniqlansa, uni tilga nisbatan qo'llaniladigan tipologik shakl deb hisoblash mumkin. Tipologik tahlil tovush darajasida (fonetik va fonologik tipologiya), so'zlar (morfologik tipologiya), jumlar (sintaktik tipologiya) va Supra-sintaktik tuzilmalar (matn yoki nutq tipologiyasi) darajasida amalga oshirilishi mumkin.

Qiyosiy tipologiya-bu tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun tillarni bir-biri bilan taqqoslaganda o'rganadigan tipologiya va tilshunoslikning muhim sohasi. Tillarni taqqoslash, tarixiy nuqtai nazardan amalga oshirilishi mumkin va tillar o'rtasida qarindoshlikni o'rnatishga qaratilgan - bu yondashuv 19-asrda tillarning genealogik tasnifini bergan qiyosiy tarixiy tilshunoslik bilan ifodalanadi. Tillarni taqqoslash ularning tarixi va ular o'rtasidagi qarindoshlikni hisobga olmagan holda ham amalga oshirilishi mumkin - bunday yondashuv (19-asrda ham) tillarning tipologik tasnifini bergan qiyosiy tipologik tilshunoslik bilan ifodalanadi.

"Uning ob'ekti o'xshashlik va farqning yagona va individual holatlari emas, balki til elementlarining katta guruhlari uchun umumiy bo'lgan holatlardir." [1] " qiyosiy tipologiya. Linguistik tipologiya-bu dunyoning barcha tillaridagi o'xshashliklarini tadqiq qiluvchi sohadir. Ko'pincha global tilda o'xshash elementlar, tovushlar va birliklar mavjud –bu haqida ma'lum tushunchaga egalik o'rganish jarayonini osonlashtirishi mumkin. Lingvistik tipologiyani o'rganish jarayoni dunyodagi eng keng tillar orasidagi morfologiya, fonologiya va sintaksisni keng o'rganish va tahlil qilish foydali hisoblanadi. Tilni qiyosiy tipologik tarzda tushunish o'rganuvchiga tarjima yoki muloqot paytida chuqurroq, boyroq kontekstda foydali hisoblanadi.

Ingliz va nemis tillarining tarixiy o'zaro bir biriga bo'lgan ta'siri

Hind -Evropa ildizlari: Ingliz va Nemis tillari ham ikkalasi ham Hind -Evropa til oilasining german tillari qatoriga kiradi. Ikki tillarning umumiy otasi bo'lgan Proto-Germanik, hozirgi Skandinaviyada 500 - yillarda gapirilganligiga tahmina qilinadi. Qadimiy Ingliz va Qadimiy Yuqori Nemis: Inglizning eng eski yozma yodgorliklari 7-8 asrlarga borib taqaladi, bu paytda Ingliz tilini Anglo-Saksonlar tomonidan gapirilgan german tillariga katta ta'sir ko'rsatgan edi. Qadimiy Yuqori Nemis, hozirgi Germaniya, Shveysariya va Avstriyada gapirilgan, shu paytda paydo bo'ldi. Qadimgi Ingliz va Qadimgi O'rta Nemis davri (5-11 asr): Qadimgi Ingliz va Qadimgi O'rta Nemis tillari murakkab grammatik tizimlarga ega bo'lgan infleksiya tillar edi. Ushbu tillarning har ikkala tili hamda fe'llar, fe'llar bog'lanishi va sifat so'zlarida kata o'xshashliklar bore edi. So'z tartibi har ikki til hamda so'zlar orasidagi farqni aniqlashda vaziyat belgilari muhim rol o'ynaydigan holatda

bo'lgan. Qadimgi Ingliz tilida uch jins (erkak, ayol, neytral), Qadimgi O'rta Nemis tilida to'rt jins (erkak, ayol, neytral va jamoaviy(ko'plikdagi Die) mavjud edi. Har ikki til hamda turli o'zgarishlar (zamon, shaxs sonlarda) modellari bilan kuchli va kuchsiz fe'llar mavjud edi. Ega-kesim-to'ldiruvchi tartibini rivojlantirdi, O'rta Nemis tilida esa so'z tartibi muhim rolini o'ynagan holatda ko'paydi. Har ikki til hamda o'lchovlarni standartlashtirish uchun imlo islohotlaridan o'tdi.

O'rta Ingliz va O'rta Yuqori Nemis: 1066 yilda Angliyani Normanniya bosqinchisi Fransuz tiliga katta ta'sir ko'rsatdi, bu esa O'rta Ingliz tilining rivojlanishiga olib kelgan. Yuqori Nemis esa, boshqa joylarida o'z-o'zini rivojlantirib ketdi. O'rta Ingliz va O'rta O'rta Nemis tillari ushbu davrda, Ingliz va German tillari boshqa tillar va dialektlar bilan aloqa tufayli katta o'zgarishlarga duch keldi. Normand Fransuz tilining O'rta Ingliz tiliga ta'siri grammatika soddalashishiga, infleksiya(qo'shimchale tasirida o'zgarish) yo'qotilishi va predikatlar ko'paytirilishi sabab bo'ldi. O'rta O'rta Nemis tilida ham grammatika oddiyoqligiga duch keldi va so'z tartibi o'zgardi. Kitob bosib chiqarish har ikki tilning grammatika qoidalarini standartlashtirishda ahamiyatli rol o'ynadi.

Yaqin zamonaviy Ingliz va Yaqin Yangi Yuqori Nemis: Rennensans davri klasik tillar va adabiyotiga qayta qiziqish to'g'risida yangi bir hayot bo'ldi, bu esa Yaqin zamonaviy Ingliz tili tuzilishiga ta'sir etdi. Germaniyada, XVI asrda Lyuter Injilning tarjimai Yaqin Yangi Yuqori Nemisni standartlashtirishda katta rol o'ynadi.

Zamonaviy Ingliz va zamonaviy Nemis davri (16-asr hozirgi kunga): Zamonaviy Ingliz va zamonaviy Nemis o'rtacha grammatika tuzilmalarini o'zining eski shakllariga nisbatan soddalashdi. Har ikki til bir qancha infleksiyalarini saqladi, ammo umumiy ravishda, ular ta'kidlash va yordamchi fe'llar orqali ma'noni ifodalovchi bo'lish uchun so'z tartibiga asoslandilar. Bundan tashqari, Ingliz va German tillarida grammatika rivojlanishi umumiy tarixiy, madaniy va tilshunoslik omillari kompleks o'lchovda bu tillarni bugungi holatiga aylantirdi. Boshqa tillarning Ingliz va German grammerini rivojlantishga o'z ta'siri katta va murakkabdir:

Modern Ingliz va Standart Yuqori Nemis: Ingliz tilining standartlashtirilishi XVIII asrda lug'atlar va grammatika ko'rsatmalari chop etilishi bilan boshlandi, bu esa bugungi kunda bilamizki, Modern Inglizni shakllantirdi. Standart Yuqori Nemis esa, Hanoverda gapiriladigan dialekt asosida standartlashtirilgan Nemis tilining shakli bo'ldi. Bugun, Ingliz va German kommunikatsiya va texnologiya ehtiyojlariga mos kelishmoqda, shuningdek, ular boshqa tillardan olgan so'zlarini (masalan, texnologiya, ilm-fan va biznes sohasida) qo'llab-quvvatlaydilar. Ingliz

global lingua franca bo'lib ibsonlar orasida ma'lumotlar almashinuvi bilan bir qancha tillarni (masalan, German tilini) ta'sir etadi. Misol uchun nemis tili yevropada muhim tildir va dunyo bo'ylab millionlab odamlar tomonidan gapirilmoqda.

Til Tuzilishi: Ingliz va Nemis tillari o'zaro bir xil bobotilga ega bo'lganligi sababli ko'plab bir xil til tuzilishi xususiyatlarni egalik qiladi, masalan, o'zgaruvchilar (ega-fe'l-to'ldiruvchi), artikllar (nominal va nominal emas) va morfologiya (ism toifalari, fe'l bog'lovchilari) kabi. Biroq, ikki til orasida fonologiya, leksika va sintaksisning ko'plab muhim farqlari ham bor.

Xorijiy Tillarining Ta'siri: Tarix davomida, Ingliz va Nemis tillari Lotin, Fransuz va Golland kabi boshqa tillar bilan aloqada bo'lganligi sababli ulardan ma'lum miqdorda ta'sir oldi. Bu ta'sirlar ikki tilning leksikasini, grammatikasini va talaffuzini shakllantirdi. Umumiy olganda, Ingliz va Nemis tillarining til tuzilishi tarixiy rivojlanishlari turli manbalardan olingan ta'sirlar to'plami bo'lib, bu tillarni o'tkazgan vaqt davomida rivojlangan madaniy va ijtimoiy kontekstni aks ettiradi.

Proto-German til oilasining umumiy o'xshash xususiyatlari

Proto-Germanik, ingliz, nemis, golland, shved va boshqa tilga kiruvchi german tillar oilasining tiklangan umumiy otasidir. Bu, bugungi Skandinaviyada 500 yil oldin gapirilgan til deb qabul qilinadi. Proto-Germanik to'g'ri ravishda hech qanday yozilgan hujjatlarda ko'rsatilmagan, lekin tilshunoslar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqliliklarni tahlil qilish orqali uni tiklashgan. Fonologiya jihatidan Proto-Germanik o'z zamonidagi turli tillarga qaraganda umlaut(harflarni cho'zib yoki double sound qilib talafuz etish, bu huddi o'zbek tilidagi "o' " tovishini talafuzidek masaladir), tizimi ega edi. Uning qisqa va uzun umlautlari shuningdek, diftonglar mavjuddir. Undoshlar ham Proto-German tillari orasida muhim xususiyati ega, nutqda to'xtab talaffuz etishlar va shu kabi umumiy xislatlarga ega. Grammatika jixatdan Proto-German tillarida otlarning muxim ahamiyatga ega ekanligi, fe'l yasalshi va sifat xosil qilinish kabi murakkab infleksiya morfologiyasi tizimi edi. Uning keyingi german tillarida fe'llar tizimining rivojlanishiga ta'sir qilgan kuchli va zaif fe'llar tizimi ham bo'lgan. Leksika jihatdan Proto-Germanikda gapiruvchilarning zamonaviy va ijtimoiy kontekstini aks ettiradigan leksikasi mavjuddir. Tabiat, oila munosabatlari va har kuni amallari bilan bog'liq ko'plab so'zlar Proto-German tillarida umumiylaikni hosil qiladi. Yozuv tizimida esa Proto-Germanik ehtimoliy ravishda yozuv tizimiga ega bo'lgan tili emas, shuning uchun bu tilni ko'rsatadigan hozirgacha saqlanib qolgan matnlar

yo'q. German tillarining eng birinchi yozma hujjatlari, eski Ingliz tili va eski yuqori Nemis kabi tillar davrida odamlar yozishni boshlashgan.

Xulosa: xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bu ikki til juda ko'plab tarixiy o'xshashlik va qarama qarshiliklarga va o'ziga xosliklarga egadir. Umumiy holatda, tarixiy rivojlanishi va kengroq boshqa tillardan so'zlar kirib kelishi sababli, Ingliz tilining umumiy so'zlar soni ko'p bo'lishi mumkin, ammo Nemis tilida murakkab so'z tuzish, to'g'ri so'z tuzilishi jarayonlari va bog'liq so'zlar bilan uning leksik jihatdan boy ekanligini ko'rsatadi. Ikki tilni solishtirish, tillarning leksiklarini kengaytirish va boyitishning farqli mexanizmlari to'g'risida tushunchalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Hawkins, John A. 1986y. *A Comparative Typology of English and German: Unifying the Contrasts*. London: Croom Helm.

[2] Heine, Bernd, and Tania Kuteva. 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: CUP.

[3] Herbst, Thomas. 1994. *Linguistische Aspekte der Synchronisation von Fernsehserien: Phonetik, Textlinguistik, Übersetzungstheorie*. Tübingen: Niemeyer.

[5] James, Carl. 1993. *Contrastive Analysis*. London: Longman.

[6] Legenhausen, Lienhard, and Günter Rohdenburg. 1995. "Kontrastivierung ausgewählter Strukturen im Englischen und Deutschen." In Rüdiger Ahrens et al., eds. *Handbuch Englisch als Fremdsprache*. Berlin: Schmidt. 133-139.

[7] Macheiner, Judith. 1995. *Übersetzen: Ein Vademecum*. Frankfurt: Eichborn.